

Katarina Mohar

Akinek angyal lakott a koponyájában

A Lendvai Galéria és Múzeum Chagall–kiállításáról

(A szöveget fordította Lendvai Domonkos.)

Marc Chagall (1887–1985) zsidó származású orosz művész a 20. századi képzőművészet óriásai közt foglal helyet. Kiterjedt és sokszínű életművében, amely a festményektől, rajzoktól és grafikáktól az üvegfestményeken és falikárpitokon át a fal- és kerámiafestésig terjedt, mesterien ábrázolta egyedi, képzelettel és varázslattal átszótt, személyes emlékeibe bepillantást engedő művészi világát, amely az örök, általános emberi kérdések taglalásának terepe is volt a számára.

A szlovén közönségnek már volt alkalma az életmű egyes darbjait hazai terepen megismerni. Az eddigi szlovéniai Chagall-kiállítások már az érdeklődők elé tárták

a művész által Gogol *Holt lelkek*-ének illusztrációiként készített rézkarcsorozatot (1984-ben a Kranji városházán és a radovljicai Šivec-házban, illetve 1996-ban a Cankar Otthonban), egy litográfiaválogatást (Obalne galerije Piran, 1995) és legfontosabb grafikai sorozatának néhány lapját (Mestni muzej Ljubljana, 2009). A Richard H. Mayer bambergi gyűjteményének nem kevesebb, mint 135 darabjából a lendvai várgalériában rendezett kiállítás is Chagall grafikai alkotásaira helyezi a hangsúlyt, és az országban eddig nem látott számban sorakoztatja fel azok legjobbait.

Marc Chagall (Moishe Segal) 1887. július 6-án született a ma Fehéroroszországhoz



tartozó Vityebszk melletti Lioznán. Vityebszk akkoriban egy túlnyomórészt zsidók által lakott multikulturális város volt, ahol Chagall későbbi alkotóképességét jelentős mértékben meghatározó élénk kulturális élet folyt. Festészeti tanulmányait szülővárosában kezdte, majd Szentpéterváron folytatta, hogy aztán 1910-ben először utazzon az Orosz Birodalom határain túlra, Párizsba. A város lelkesedéssel töltötte el, és kreatív lüktetésével teljesen magába szippantotta: éjszakáit műtermében festéssel töltötte, míg nappal a múzeumokat és galériákat járta. Az akkoriban a modernizmus olyan nagy neveinek, mint Pablo Picasso, George Braque és Henri Matisse alkotóterepét jelentő művészeti központban való tartózkodása alatt Chagall valamennyi modern, avantgárd képzőművészeti irányzattal megismerkedett, azonban egész művészi életpályája alatt távolságot tartott ezektől. Már első párizsi időszaka alatt híressé vált szokatlan, intenzív színvilágú szurreális kompozícióival, amelyek az orosz zsidók mindennapi életéből vett jeleneteket ábrázoltak, ám irracionális képzettársításokkal összefűzve.

Chagall művészetére rányomták bélyegüket a történelmi és magánéleti sorsfordulók, amelyekből nem kevés akadt szinte egy egész évszázadot átfogó élete során. Európából épp Vityebszkbe hazalátogatva érte az 1. világháború kitörése, így Oroszországban maradt. Az októberi forradalmat követően rövid ideig együttműködött a (kulturális) megújulási projektekben, amelyekben más művészek, például El Liszickij, Kazimir Malevics és Vaszilij Kandinszkij csakhamar túlhasogták. Az akkoriban korszerű avantgárd, illetve intellektualista alkotásmegközelítésektől lényegesen eltérő, hangsúlyosan személyes elbeszélőművészetével szembeni érdektelenség 1923-ban arra sarkallta, hogy visszatérjen Párizsba. A zsidó festő Európából a 40-es évek elején az Egyesült Államokba menekült első feleségével, Bertával, aki ott rövidesen meghalt tüdőgyulladásban. A különösen szomorú emlékéü tengerentúli emigrációt követően a háború után véglegesen Franciaország vált



Marc Chagall

a művész otthonává: idejét ezután főleg a Riviéra festői kisvárosában, Saint Paul de Vence-ben vásárolt házában töltötte, ahol a mediterrán táj intenzív színeiből, fényeiből és formáiból merített ihletet.

Chagallt nem kényelmesítették el sem az évek, sem a learatott babérok: hiába számított már a világ egyik legtekintélyesebb és legismertebb festőjének, továbbra is a műveire is jellemző gyermeki lelkesedéssel vetette bele magát az új kihívásokba és késői munkáiban is tovább kereste a művészeti törekvései még közvetlenebb kifejezését lehetővé tevő új hordozókat és technikákat. Az alkotótevékenységének középpontjában álló festőállványos festészet mellett a rajzban és a monumentális festészetben – azaz a falfestményekben, az üvegfestésben és a falikárpitok készítésében – is megmérte magát. Mindvégig hű maradt a grafikához is, amelyet a többi festészeti eljárással egyenrangúnak tartott, és amelyben legkiválóbb alkotásainak sorát hozta létre.

„Valahányszor a litográfia alapjául szolgáló kőlap fölé hajoltam, úgy éreztem, mintha a talizmánomat érinteném meg, melybe minden bánatomat és örömeimet beleöntöttem.”

Marc Chagall:
A te éjszakád az én
éjszakám



Marc Chagall

Chagall 1921-ben kezdett el grafikával foglalkozni *Életem* című önéletrajzának írása közben, amelyet rézkarcokkal illusztrált. A technika mélyebb megismerésére az ambiciózus publicista és műkereske-

dő, a 20. század első fele művészeti színterének egyik meghatározó személyisége, Ambroise Vollard (1866–1939) ösztönözte, aki a már befutott, de a friss emigrációja nyomán újra elszegényedett Chagalltól annak Párizsba való visszatérését követően számos grafikai sorozatot rendelt: először

egy rézkarcsorozatot Gogol *Holt lelkek* című regényéhez (1923–1927), majd illusztrációkat La Fontaine *Állatmeséi*hez (1927–1930), végül pedig a Bibliához (1931–1939, 1952–1956). A szentírási történeteket illusztráló rézkarcsorozatot csupán a megrendelő, Vollard halála után bő tíz évvel fejezte be; ekkor a Tériade kiadó jelentette meg ezeket, amely a Chagall megoldásainak informalitása, könnyedsége s egyben pontossága miatt felettebb lelkes közönség kiszolgálására még egy – ezúttal litográfiai technikával készítendő – sorozatot rendelt a művésztől.

Az itt kiállított alkotások Chagall korai színes litográfiái közé tartoznak. E technikában a hangsúlyosan kolorista alkotó különösen ki tudott bontakozni. A művész hatvanegynehány évesen vágott bele a technika megtanulásába a művészi litográfiák nyomtatására szakosodott párizsi Mourlot-műhelyben. E metszetek akkoriban újra különösen közkedveltekké váltak épp e nyomda vezetőjének, Fernand Mourlot-nak köszönhetően, az ő invitálására kezdték el ugyanis alkalmazni ezt a – korábban mindenekelőtt a plakátoknál használatos – technikát a 20. század legnagyobb festői. Chagallon kívül például Pablo Picasso, Henri Matisse, Joan Miró és más modernisták Mourlot műtermében közvetlenül a litográfiai kövekre vitték fel rajzaikat, majd a nyomdász mesterek irányítása mellett elkészítették a limitált példányszámú sorozatokat. Charles Sorlier visszaemlékezése szerint, aki nyomdászként Chagall rendszeres munkatársa volt, az orosz művész az eljárást általában a kompozíció köre rajzolásával kezdte. Néhány kísérleti (fekete-fehér) lenyomat elkészültét követően a festő ezeket vízfestékkel vagy pasztellkrétával kiszínezte, majd pedig elkészítette az egyes színrétegekhez szükséges rajzrészleteket tartalmazó lapokat. A kinyomtatott kísérleti lapokat ezután még addig javíttatta, illetve adott hozzájuk újabb színeket, míg elégedett nem lett a munkájával, amelynek végén jóváhagyta a lenyomatokat. Ez utóbbiak általában 50 példányban készültek.

E módszerrel nyomtatták ki Mourlot-nál a Lendvai Galéria és Múzeumban kiállított valamennyi litográfiát. A bibliai ábrázolás sorozatokat (*Biblia/Bible*) 1956-ban, illetve 1960-ban (*Képek a Bibliához/Dessins pour la Bible*) a Mourlot által nyomtatott, illetve a már említett Tériade által kiadott elismert párizsi művészeti folyóirat, a *Verve* kettős számaiban jelentették meg.

„Ha semmi mást nem ismernénk Chagallból, csak Biblia-képeit, már akkor is a modern művészet óriásának tartanánk.”

Meyer Schapiro

A szentírási motívumok ábrázolásához ihletet merítendő Chagall 1931-ben Egyiptomba, Palesztinába és Szíriába utazott, ahol közvetlenül megismerte és „átélte” a korábban csupán hallomásból ismert, álmaiban megjelenő tájakat. Később még néhányszor visszatért ugyan, de első Szentföldre tett első utazását mindvégig élete egyik meghatározó élményeként írta le, amelynek során a Biblia mellett önmagára is rátalált.

A Biblia mindig is közel állt Chagallhoz. Az Ószövetség történetei már kisgyerekként is mélyen foglalkoztatták, hiszen hagyományos haszid zsidó családban nőtt fel, ahol a Tóra a mindennapi élet dolgaiban is fontos hivatkozási alapnak számított. Saját elmondása szerint a Bibliára egész életében „minden idők legnagyobb költészeti inspirációjaként” tekintett. A kortársai által poétikus alakjai miatt festő-költőnek titulált Marc Chagall rendkívüli érzékenységgel közelített a biblikus szövegek interpretációjához. Azokra a kérdésekre összpontosított, amelyekhez alkotói pályája során egyébként is újra meg újra visszatért – így a Bibliához készített képein az emberiség legnagyobb megpróbáltatásait és győzelmeit ábrázolja.

A grafikai lapokon az általa ismert, (belső) világának részét képező emberek alakjait sorakoztatja fel – olyan embereket, akik Istenhez és embertársaikhoz való viszonyukban esendőek, néha gyengék, néha áru-

lók voltak, de képesek a határtalan bátorságra és szeretetre is. Az Ószövetséget nem csak a zsidók történelmeként, de az egész emberiség, illetve az emberiségbe vetett hit elbeszéléseként állítja elénk. Meggyőződése volt, hogy a Biblia ismerete és megértése a világ jobbá tételének és a gonosz kiirtásának lehetséges eszköze; élő, drámai érzelmektől áthatott alakjaival hitelesen hozta közelebb a tágabb közönséghez az Írás üzenetét.

A *Biblia* és a *Képek a Bibliához* ciklusok itt kiállított grafikáiban Chagall már eltávolodott a Vollard Bibliája számára készített rézkarcait jellemző fő motívumoktól, a félelemtől és a büntudattól, és lényegesen világosabb, derűsebb, egyben a litográfiai technikának köszönhetően színesebb világot ábrázolt. Szentírási alakjait ezúttal a Paradicsomban ábrázolta, ahol békében és boldogságban, a természettel összhangban élnek. A bemutatott litográfiák egyike – *Mózes és a nép – A Biblia üzenete (Le Message biblique, 1972)* Chagall-féle kiadása számára készült, ami egybeesett az azonos nevű nizsai múzeum alapításával. A művész vallási témájú alkotásainak legnagyobb gyűjteménye napjainkban is e múzeumban tekinthető meg.

„Nem tudom, honnan veszi ezeket a képeket; talán egy angyal lakik a koponyája belsőjében.”

Pablo Picasso

Chagall művészetének egyik legjellemzőbb sajátossága és egyben erénye ikonográfiai sokszínűsége. Ebbe a kiállításon látható grafikaválogatás is jó betekintést nyújt; e grafikákban a művész kedvelt motívumait vizsgálta, és azokból varázslatos, képzeletgazdag és játékos kompozíciókat teremtett. Mindig az általa jól ismert világból indult ki, ezért nem meglepő, hogy a válogatásban túlsúlyra jutnak a személyes életéhez kapcsolódó alakok. A számos, különféle álöltözésekben megfestett önarckép mellett különösen gyakori a szerelemes párok megjele-

nítése (amelyhez a saját magát vagy őt első feleségével, Bellával ábrázoló első képektől fogva hű maradt), az anyaság motívuma, valamint a személyiségfejlődésére jelentős hatást gyakorló tájak ábrázolása. A kiállított grafikai lapokon újra meg újra Vityebszkkal és annak a város második világháború alatti elpusztítását követően már csak a művészet világában fennmaradt topográfiai jellegzetességeivel, az Eiffel-toronnyal, a Notre-Dame-székesegyházzal és Vence buja flórájával is találkozhatunk.

További, egész életművén átívelő témája volt Chagallnak a vándorzenészek és circuszművészek ábrázolása; a csepűrágók tarka világa a maga karneváli hangulatával mindig is közel állt hozzá. Az akrobaták kicsavarodó teste, a bohócok tarka jelmezei és ragadós vígságuk különösen alkalmas kiindulópontot jelentettek fantasztikus művei felépítéséhez, amelyek egy másik, álombéli valóságot ábrázolnak, ahol a tehenek kékek vagy zöldek is lehetnek, a halak és a szerelmespárok pedig templomtornyok felett lebegnek. Éppen ezért Chagallt kortársai gyakran a szürrealisták előfutárának tekintették, ami ellen szüntelen tiltakozott, mint ahogy elutasította alkotói tevékenysége bármilyen jellegű beskatulyázását. Impresszív életműve nem tűr semmilyen merev stílusbeli besorolást: sem az absztrakció, sem a valóságos világ mellett nem elkötelezett, hanem valahol máshol lebeg. Chagall képzőművészete talán leginkább a költészet és a metaforák művészeti ágához tartozik, ahol – az általa közvetített érzelmeiken kívül – semmi sincs pontosan úgy, mint a valóságban.

Vagy tán mégis?